

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 11.07.2019

Makale Kabul Tarihi: 16.12.2019

ÖLÜM OLGUSU VE ÖLÜMÜN SOSYOLOJİK ETKİLERİ

Cem ZAFER¹

ÖZ

Din yapısı içinde de insan hayatında yerini bulan ölüm kavramı ilahi olarak adlandırılan dinler için bir yok oluş veya son değil, yeni bir hayata açılan bir geçiş evresi mahiyetindedir. Bu bağlamda İslam dini incelendiğinde de gerek bu dinin kutsal kitabı olan Kur'an – ı Kerim'de ve gerekse Hz. Muhammed'in sözlerinde ölümün varlığının ve farklı bir aleme açılan bir kapı olduğunun sıkça işlendiğini görmek mümkündür. İnsan ve toplum yapısı açısından her dönemde varlığı kabul edilen ölümün, içerik itibarıyla olumsuz bir durum olarak karşılanırsa da, toplumsal anlamda birlik, bütünlük sağlama gibi işlevleri de olduğu görülmektedir. Özellikle ölen kişinin ardından yapılan uygulamalarda görülen bu durum normal veya normal dışı ölümlerde de ortaya çıkmakta ve toplumsal dayanışmanın sağlandığı bir yapı kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, İslam'da Ölüm, Din ve Ölüm, Taziye, Yas Tutma.

¹ Dr., Cumhurbaşkanlığı Kurumu, cemzafer06@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-0285-2755

DEATH ACCORDING AND SOCIOLOGICAL EFFECTS OF DEATH**ABSTRACT**

The concept of death found in human life in the structure of religion is not a disappearance or an end for the religions which are called divine, but a transitional phase which opens a new life. In this context, when the Islamic religion is examined, it is also in the Qur'an, the holy book of this religion, In the words of Muhammad it is possible to see that there is a presence of death and a door that opens a different mourning. It is seen that death, which is accepted as being in every period in terms of human and social structure, functions as unity and integrity in social sense even though it is considered as a negative situation in terms of content. Especially in practice following the deceased person, this situation occurs in normal or abnormal deaths and acquires a structure that is provided with social support.

Keywords: Death, Death in Islam, Religion and Death, Condolences, Mourning.

GİRİŞ

İlk canlıdan günümüze var olan ölüm gerçeği gerek bireysel ve gerekse toplumsal anlamda her zaman varlığını sürdürmüş ancak farklı anlamlar yüklenmiş bir olgudur. Canlıların yaşamlarının son bulması olarak nitelendirilen ölüm olgusunun varlığının ilk son bulan ilk canlı yaşamı ile birlikte ortaya çıktığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak ölüm kavramının ilk olarak ne zaman algılandığı veya anlamlandırıldığına dair çeşitli görüşler öne sürülmektedir.

Ölüm konusunda yapılan çalışmalarda, kavramın hem toplumsal hem de kültürel anlamda ve dönemsel farklılıklarla anlamlandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda geleneksel olarak nitelendirilen kültürlerde ölümün, canlı hayatının sonu olsa da, yeni bir hayatın başlangıç olarak kabul edildiği görülmektedir. Ölümün varlığı ve buna bağlı olarak canlı hayatının son bulmasının farklı bir yaşamın başlangıcı olduğu inancı ilahi olarak nitelendirilen dinlerin ortak noktalarından biridir. Ancak bu konuda batı kültüründe benzer yapılar oluşmadığını görmekle birlikte ölüm vb. inanışların sonuçları hakkında da şüpheli davranışlar geliştirilmiştir. Bu bağlamda batı kültürünü temele alan pek çok inanış biçimi için ölüm kaçınılmaz bir gerçek ve son olmakla beraber ölümden sonra bir hayat yoktur. Diğer bir ifadeyle bu inanış şekillerinde ölüm varlığın mutlak olarak sonlanması anlamına gelmektedir (Hökelekli, 1991: 152-153).

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

Ölümün algılanması ve anlamlandırılması hususunda toplumsal, kültürel vb. farklılıklar olduğu gibi bireylerin de ölüm algısı veya ölüme bakış açıları arasında oldukça büyük farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar sonucunda bireylerin ölümü anlamlandırma şekillerinin toplumlara göre daha çeşitli ve farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; kimi insanlar ölüm kavramını hatırladıkça yoğun bir duygusal sarsıntı yaşarken kimileri ölümün varlığını duygusal çöküntülerden kurtuluş olarak görmektedirler. Yine toplumsal anlamlandırma ile paralellik gösteren bir anlamlandırmada da kimi bireyler ölümü yok oluşun mutlak hali olarak değerlendirirken kimileri yeni ve sonsuz bir hayatın başlangıcı olarak görürler. Bunlar gibi değerlendirmelerin çeşitliliği bireylerin, toplumun değer yargılarından etkilenmelerinin yanı sıra kendi değer yargılarının ve muhakeme yeteneklerinin olması ile ilgilidir (Yakıt, 1993: 85).

Bu bağlamda ölümün anlamlandırılmasına paralel olarak toplum tarafından ölüm olayı karşısında farklı tutumlar sergilendiğini de görmek mümkündür. Bu hususta sergilenen tavır ve davranışlar ölümün gerçekleşme şekli ve toplumun bu şekli yüklediği anlama göre de değişiklik göstermektedir. Örneğin, tarihin hemen her döneminde savaş esnasında ölen insanlar aileleri tarafından gurur kaynağı olarak görülürken sıradan bir kaza veya olağan bir ölümle yaşamı sonlanan bireyler için böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Yine toplumsal anlamlandırma ile kimi toplumlarda ölünün ardından günlerce veya uzun süreçte belirli aralıklarla merasimler düzenlenirken kimi toplumlarca cenazenin toprağa konulmasından sonra bir şey yapılmamaktadır.

1.ÖLÜM

1.1. Ölüm Kavramının Kökeni ve Anlamlandırılması

Ölüm kavramı incelendiğinde pek çok dilde farklı kelimelerle, ancak aynı anlamı ifade eden bir kavram ile karşılaşmaktadır. Ölüm kavramı Arapçada “mevt”, İngilizcede “death”, Fransızcada “mort”, Almancada ise “tod” gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Bu ifade şekillerini her dil için farklılaştırmak mümkündür. Ancak bu dil yapıları açısından bir anlam bütünlüğünün varlığından söz etmek mümkündür ki ortak paydada ölüm kavramı bir yok oluş, yaşamın son bulması, canlının ortadan kalkması gibi ortak anlamları barındırmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun yapmış olduğu ölüm tanımlaması ise; bir insan, bir hayvan ya da bitkinin yaşamının tam ve kesin bir şekilde sona ermesi şeklindedir. Yapılan araştırmalarda da ölüm kavramına dair tanımlamaların yapıldığı ve bu tanımlamaların farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

temeli ise yine birtakım araştırmalarla ortaya konulmuştur ki temel gerekçe olarak ölümün, toplum veya bireyin dinsel inançları ile sıkı bir ilişkisi olması nedeniyle hem kişiden kişiye hem aileden aileye hem de toplumlar arasında değişiklik gösterebileceği hususuna vurgu yapılmaktadır (Cüceloğlu, 1994, 370).

Bu bağlamda farklılık arz ettiğine değinilen ölüm kavramı hakkında yapılan tanımlamaları aşağıdaki gibi örneklendirmemiz mümkündür.

- Ölüm kavramı Timuçin (2002, 383) tarafından yaşamın ve yaşamsal işlevlerin sona ermesi olarak tanımlanmaktadır.
- Seyyar'ın (2004, 546 – 547) yaptığı tanımlamada ise ölümün öncelikle fani olan hayattan ebedi hayata dönüş olduğu üzerinde durulmaktadır. Seyyar ölüm için, insanın bir kere tadacağı bir duygu olduğu ve yine insanın asıl vatanı olan öte aleme geçişini sağlayacağı hususları üzerinde durmaktadır. Ölüm konusunda, ruhun bedenden ayrılması ve beden cesetten ibaret olması ifadelerini de eklemektedir.
- Ölüm konusunda araştırma yapan Dilaveroğlu (1965, 8) ise ölüm konusunda, insan ve canlıların belirli bir ölçü ve sınırı olan hayatlarına dair sürenin sona ermesi, diğer bir ifadeyle ölümü ruhun bedenden ayrılması olarak tanımlamaktadır. Dileveroğlu, ölümle beraber bedende bulunan organların işlevsizleşeceği, bedendeki diriliğin son bulacağı ve vücudun et yığından ibaret olacağı hususları üzerinde durmaktadır.
- Hançerlioğlu (2000, 458) ise ölüm konusundaki tanımlamasında “yaşamın sona ermesi” şeklinde kısa bir açıklama yapmakla birlikte Kur'an – ı Kerim'den de istifade etmektedir. Yaptığı ilavede Ankebut Suresi'nin 57. ayeti ve İsra Suresi'nin 99. Ayetlerinden istifade ederek bu ayetlerle ölümün dini boyutunu da gözler önüne sermektedir.
- Ağırakça (1992, 166) da ölümü tanımlarken ruhun bedenden ayrılması üzerinde durmaktadır. Bunun yanı sıra İslam literatüründe yer aldığı gibi her canlı için ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğuna da vurgu yapmaktadır.
- Solmaz ise ölüm konusunda oldukça nesnel ve kesin bir tanımlama yaparak “canlıların dünyadaki son deneyimleri” şeklinde bir ölüm tanımlaması yapmaktadır.

Kişi hayatında oldukça önemli bir yeri olan ve her canlının muhakkak suretle maruz kalacağı bir durum olarak değerlendirilen ölüm olgusunun en garip yönlerinden biri tıpkı doğum olgusunda olduğu gibi kişinin kendisi tarafından doğrudan tecrübe edilemeyen bir durum olmasıdır. Diğer bir ifade ile kişi doğduğunun farkında olmadığı gibi öldüğünün de farkında olmayarak bu durumu

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

tecrübe edememektedir. Bu nedenle ölüm, kişiler açısından haricen gözlem yapılarak incelenebilen bir durum şeklinde ele alınmaktadır. Bu sebeplerden ötürü ölümün kişi üzerindeki etkileri incelendiği zaman buna maruz kalanların bu etkileri değerlendirilemeyeceğinden dolayı dıştan ölümü tecrübe eden kişilerin üzerindeki etkilerinin incelenmesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır (Koç, 2002: 117).

Ölüm konusunda birbirinden farklı dinler incelendiğinde de ölümün bir son ve yok olmak olarak ele alındığını görmek mümkün değildir. Nitekim bu dinlerin temel öğretilerinde ölüm yeni bir yaşamın başlangıcı veya yeniden doğuş olarak nitelendirilmektedir. Dinlerin bu yaklaşımı, insanların ölüm konusunu algılayışlarını da şekillendirmektedir. Bunun yanı sıra bireylerin hayata bakış açısı da mensup oldukları dinin ölümü algılayışı ile paralellik göstermektedir. İlahi dinler arasında yer alan İslam dininin ölüme bakış açısı incelendiğinde ölümün bu din içinde büyük bir yeri olduğunu görmek mümkündür. İslam öğretisinin temelinde ölüm kavramı bütün canlılar için gerçekleşmesi muhakkak olan bir gerçek şeklinde ele alınmaktadır. Örneğin Kuran-ı Kerim'de yer alan Ali İmran Suresi'nin 185. ayetinde “Her canlı ölümü tadacaktır.” ifadeleriyle İslam dininin ölümün muhakkak oluşuna vurgu yaptığı görülmektedir. Yine ölümün kaçınılmaz olduğu ve yaşamın bir sınırı olduğu konusunda İsrâ Suresi'nin 97. ayetinde yer alan “Onlar için bir ecel tayin ettik ki onda hiç şüphe yoktur.” ifadeleri dikkat çekicidir. Enbiya Suresi 34. ayette yer alan “Biz senden önce hiçbir beşere dünyada ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar baki mi kalacaklardır?” ifadeleri de ölümün kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Rahman Suresi 26. ayet ise “Yeryüzünde bulunan her canlı fanidir.” ifadeleriyle her canlının ölümü tadacağına vurgu yapmaktadır. Cuma Suresi 8. ayette “(Ey Rasûlüm, onlara) de ki, o kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak (bir gün) gelip size kavuşacaktır.” ifadesi de ölümün kaçınılmazlığına vurgu yapılan ayetlere örnek verilebilir.

İnsan hayatında bu denli öneli olan ve kutsal metinlerde bile yer alan ölüm kavramı bu hususiyetlerinden dolayı insana dair hemen her kavrama nüfus etmiş olarak insanlık tarihinin her alanında yer almıştır. Bu doğrultuda sanat, edebiyat, felsefe, bilim vb. alanlarda ölüm kavramının vurgulandığını görmek mümkündür. Her insan veya canlının tecrübe edeceği ölüm gerçeği yine belirli bir yaşa gelen her insanın belirli canlıların ölümüne şahit olmasıyla da toplumsal bir yapıya bürünmektedir. Toplumsal yapıda ölüm teması ise tarihin her döneminde genel bir insan etkileşimine maruz kalmış, ölüm sonrasında bir birliktelik unsuru ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

ölümü konu edinen sanat eserlerinde ya kalabalıklardan bahsedildiği ya da kalabalıkların resmedildiğini görmek mümkündür (Hick, 1990: 238; Wach, 1990: 75).

1.2. Gelişim Dönemlerine Göre Ölüm Aşamaları

İnsanların ölüme maruz kalmaları durumunda oluşan etkiler veya ölümün bu olguya maruz kalan kişi tarafından aktarılamayan bir realite olması nedeniyle,yakın zamanda Avrupa'da ölümü inceleyen “tatanoloji” adı verilen bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Bu bilim dalı bünyesinde yapılan araştırmalar sonucunda öncelikli olarak yine Batı olarak tabir edebileceğimiz Avrupa'da demografik anlamda ve ortalama bir yaşam tarzına göre, erkeklerde ortalama ömrün 69, kadınlarda ise 77 olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır (Koç, 2002: 117). Bununla birlikte kişilerin gelişim dönemleri içerisinde de 3 farklı ölüm aşaması olduğu üzerinde durulmaktadır.

- Bu aşamalardan ilki biyolojik ölüm olarak ele alınmaktadır. Biyolojik ölüm sürecinde kişinin öncelikli olarak bedeninde var olan organlar bütünsel anlamda fonksiyonlarını yitirir duruma gelip ve devam eden süreçte ise bu organlar fizyolojik olarak yaşamlarını yitirmektedirler.
- İkinci ölüm aşaması ise sosyal ölüm olarak değerlendirmektedir. Sosyal ölümden kişi esasında çevresinde yer alan insanlardan bedensel ve ruhsal anlamda uzaklaşmaktadır.Bu uzaklaşmada kişinin içinde bulunduğu ruhsal durum veya problem durumları etkili olmaktadır.Ölüm olarak adlandırılan ölüm tarzı bilinen bedensel ölümden farklı kişinin yalnız başına kalma ve sosyal anlamda bütün çevresinden uzaklaşmasını ifade etmektedir.
- Üçüncü aşama ise psikolojik ölüm olarak adlandırılan aşamadır. Bu aşamada kişiler hafıza kaybı yaşayarak çevresinde bulunan en yakınları sayılan insanları bile tanıyamayacak hale gelmektedirler.

1.3. İnsan, Ölüm ve Ölüm Korkusu

Bireylerde ve bireylerin yer aldığı toplumlarda geçmişten günümüze ölümün kültürel bir yapı olarak aktarıldığı ve bunun kolay veya basit bir şekilde algılanmadığı bilinmektedir. Geçmişe dönük incelemelerde her dönem içinde insanların ölümü basit bir olgu olarak kabul etmeyipölüme birtakım anlamlar yükleme şeklinde anlamlandırmaya çalıştıklarını görmek mümkündür. Bu bağlamda yapılan incelemelerde kişinin yaşı kaç olursa olsun bütün insanlarda varoluşsal bir ölüm korkusu olduğu üzerinde durulmaktadır (Hökelekli, 1991: 153).

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

Her bireyde var olan ölüm korkusunun her birey için aynı şekilde veya aynı seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim bireyin ölüme dair duyduğu korkunun sosyal ilişkileri ile doğrudan bir bağlantısı olduğu üzerinde durulmaktadır. Diğer bir ifadeyle kişi sosyal ilişkilerindeki başarı seviyesine göre bir ölüm korkusu taşımaktadır. Buna göre kişinin varoluş durumunu kendine özgü bir yapıda gerçekleştiremediği zaman sağlıklı bir sosyal ilişki kuramadığından bahsedilmektedir. Bu sağlıklı olmayan sosyal ilişki durumunda kişinin diğer insanlara bağımlı bir yaşam sürmesi gibi bir durumda meydana gelebilecek hususlar içindedir. Bu bağımlılık unsuru ise kişide sosyal çevresine karşı saldırganlık, hırçınlık gibi birtakım davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilecek bir durumdur. Konu bu açıdan ele alındığı zaman kişinin ölüm korkusu ile kendi varoluşunu gerçekleştirememesi noktasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür (Geçtan, 1994: 175).

Bireyler için var olan ölüm korkusu bir de ölümün birey üzerinde meydana getirdiği etkiler bakımından ele alınmaktadır. Bu noktada ölümün her kişide farklı ölçüde tepkiye neden olduğundan bahsedilmektedir. Kişinin ölümün varlığını bilmesi ve bunu düşünce boyutunda içine sindirmesi söz konusu olsa da psikolojik anlamda ölüm olgusuna dair teslim olma düşüncesinin kolay olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Nitekim her canlının içinde kendi hayatını koruma ve ölmeden sonsuza dek yaşama gibi bir arzusunun var olduğundan söz etmemiz mümkündür. Burada gösterilen tepki bağlamında kişinin sosyal ilişkilerinin, içinde bulunduğu çevrenin, ekonomik anlamda mevcut seviyesinin vb. farklı unsurların da etkisi vardır. Diğer bir ifade ile kişinin değer verdiği ve kaybedeceği şeyin sayısı ne kadar fazla ise ölüme dair tepkisi de o denli fazladır demek mümkündür. Ayrıca yine bu konuda kişinin ölüme yüklediği anlamında etkili olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim ölümü sonsuz bir hayata açılan kapı veya ebedi bir mutluluk kapısı olarak gören kişinin bir an önce ölmeyi düşünmesi veya ölümü mutluluk verici bir olgu olarak algılaması da gayet normal bir durumdur (Çileli, 1995: 249 – 250).

Ölümün ve ölüme dair korkunun birey üzerindeki etkilerinden hareketle ölüm korkusunun psikolojik anlamda pek çok çalışmada tahlil edildiği görülmektedir. Bu korkuya dair yapılan tahlillerin genel anlamda birbirine benzemesi sebebiyle pek çok çalışmada psikolojik etkiler üzerinde durulmaktadır (Koç, 2002: 338). Bu bağlamda ölüm korkusu konusunda akademik araştırmalarda genel anlamda üzerinde durulan boyutları;

- ölümün bilinmezliği nedeniyle ölüme dair duyulan korku,

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

- kişinin öldüğü zaman yalnız kalması nedeniyle ölümden korkması,
- kişinin yakın akraba çevresi veya ailesini yitirmesine dair duyduğu korku,
- ölüm anında kişinin acı çekmekten korkması,
- bireylerin kişisel olarak geliştirdikleri kimliklerini kaybetme korkuları,
- ölüm sonrasında bir Ahiret inancı nedeniyle cezalandırılmaya dair korku,
- öldükten sonra hayatta olan insanların başlarına gelebilecek durumlardan dolayı endişelenme nedeniyle yaşanan korku,
- kişinin öldükten sonra herhangi bir aleme geçmeme nedeniyle yok olmasından duyduğu korku şeklinde sıralamamız mümkündür (Karaca, 1997: 110).

1.4. İslam Alimlerine Göre Ölüm Korkusu

Bu konuda öncelikli olarak görüşlerine başvuracağımız kişi büyük İslam düşünürü İmam Gazali'dir. İmam Gazali'ye göre, ölüm korkusunun temel sebebi kişinin akibeti olarak adlandırılan ve canlı hayatındayken yaptığı fiillerle kazandığı sevaplara dair duyduğu endişelerdir. Nitekim Gazali, Allah dostu olarak anılan insanların ve hatta peygamberlerin bile ölüm anı olarak adlandırılan zamandan ve kötü sondan korktukları üzerinde durmaktadır (Hick, 1990: 240). Bu noktada Gazali, ölüm ile ilgili bir başka hususa da değinerek ölümlerin akibetlerinden canlıların haberdar olabileceğini belirtmektedir. Gazali, canlı alemindekilerin gördükleri rüyalar yoluyla ölümlerden haberdar olmalarını mümkün olduğu üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda kişilerin canlı iken rüyalarında gördükleri ölümlerin görünüş durumlarına göre öte alemdeki hallerine dair yorumlar yapılabileceğine değinmektedir. Kişilerin rüyalarında gördükleri ölümlerin uygun olmayan, kötü, çirkin hallerde görülmesi onların azap içinde olduklarını, ancak güzel ortamlarda iyi şekillerde görünmeleri ise nimet içinde bulduklarına işaret olarak değerlendirilmektedir (Lehr, 1994: 402). Ancak bu hususlar bireylerin inançları doğrultusunda kabul görmektedir. Bu bağlamda Gazali, diğer düşüncelere paralel bir şekilde ölüm korkusuna sebep olan durumlardan biri olarak kişinin dünyada sahip olduğu maddi ve manevi varlıklarının yitirilmesi üzerinde de durmaktadır (Aydın, 1990: 185).

Bu bağlamda Gazali'nin ölüm korkusuna sebep olduğunu düşündüğü unsurları üç ayrı şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan ikisinin her yapıdan insana hitap eden korku sebepleri olduğunu söyleyebilmekle birlikte birinin ise daha çok dinî bakış açısının getirdiği bir ölüm korkusu olduğunu söyleyebiliriz. Gazali'ye göre ölüm korkusunun sebeplerinden;

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

- Birincisi,kişinin var olduğu dünyada yaşamış olduğu veya yaşıyor olduğu zevklerden mahrum kalacak olması nedeniyle meydana gelen bir ölüm korkusudur.
- İkinci husus kişinin canlı hayatında sahip olduğu dünyevi unsurları kaybedecek olmasına dair ortaya çıkan ölüm korkusu olarak ele alınmaktadır.
- Üçüncüsü ise kişinin öldükten sonra gidecek olduğu yerin mükafat yerimi ceza yeri mi olduğuna dair bilgi sahibi olmamasından kaynaklanan ölüm korkusu olarak değerlendirmektedir (Hökelekli, 1991: 157).

Düşüncelerini aktarabileceğimiz bir diğer İslam alimi ise İbn – iSina'dır. İbn – iSina'nın ölüme yaklaşımı o denli geniş boyuttadır ki bu konuda kaleme aldığı bir risale olduğu kayıtlarda geçmektedir. İbn – iSina'nın ölüm risalesinde yer alan ölüm korkusunun temel noktaları incelendiğinde genel olarak bir gizemden ve kayıptan kaynaklı ölüm korkusu üzerinde durulduğu görülmektedir. Bununla birlikte İbn – i Sina genel olarak Gazali ile aynı doğrultuda bir korku yapısı üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda İbn – iSina ölüme dair korkunun sebeplerini;

- kişinin ölümün niteliğine dair herhangi bir bilgi sahibi olmamasından kaynaklı bir korku,
- kişinin ölümden sonra gideceği yerde nelerle karşılaşacağını dair bilgi sahibi olmamasından kaynaklanan korku,
- kişinin kendi ölümünün ardından bu dünyaya dair varlıklarının yok olacağı ve kendisi öldükten sonra dünyanın var olmaya devam edeceğine dair inancından kaynaklanan üzüntü temelli korku,
- ölüme sebep olabilecek olan rahatsızlıklardan duyabileceği acı ve ıstırapın varlığına inancından kaynaklanan korku,
- ölümden sonra bir ahiret hayatı ve bu ahiret hayatında kendisine ceza verileceğine dair inancından kaynaklanan korku,
- kişinin bu dünyada elde etmiş olduğu metaların elinden gideceğine dair duyduğu üzüntüye bağlı korku şeklinde sıralamaktadır (İbn – i Sina, 1959: 12 – 13).

1.5.Ölüm Türleri

Ölüm, ölen kişinin yaşamının sonlanmasının türüne göre, doğal nedenlerle ve doğal olmayan nedenlerle ölüm olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.5.1 Doğal Nedenlerle Ölüm

Doğal ölüm, ölümün gerçekleşmesinden önce ölüme sebebiyet verecek bir hastalığın görülmemesi veya ölüme sebep olabilecek belirli bir nedenin olmaması ile gerçekleşen ölüm türüdür. Diğer bir ifadeyle doğal ölüm denildiği zaman hayatın olağan akışı içinde meydana

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

gelen ölüm şekli anlaşılmalıdır (Akalin, 2006: 19). Buna örnek verecek olursak bir insanın yaşlı sayılabilecek bir yaşa gelmesi ve bu yaşa gelmesine bağlı olarak yaşamının sona ermesi doğal ölüm olarak kabul edilir. Nitekim ölüm yaşlanmanın doğal bir sonucu olarak kabul edilir ve bu şekilde gerçekleşen ölüm de doğal ölüm olarak adlandırılır. Bunun yanı sıra yine ilerleyen yaş sonucunda bireyin tıbbi gözetim altında bulunduğu zaman meydana gelen ölüm de doğal ölüm olarak adlandırılmaktadır. Ancak ölümün yaşlılık sonucunda meydana gelmemesi veya yaşlı olunsa bile yaşamın olağan akışına dışında bir sebeple meydana gelmesi sonucu ise doğal olmayan ölüm gerçekleşmiş kabul edilir. Burada doğal olmayan ölüme sebebiyet verecek unsurlara intihar, kaza geçirme veya cinayete kurban gitme gibi sebepler örnek gösterilebilir. Bu bağlamda şiddete maruz kalma, kazaya karışma, hastalık geçirme, intihar vb. olaylara bağlı olmayarak belirli bir yaşa geldikten sonra yaşanan ölüm birey için beklenen bir ölüm şeklidir ve doğal ölüm olarak nitelendirilir demek mümkündür.

1.5.2. Doğal Olmayan Nedenlerle (Kaza Sonucu) Ölüm

Doğal olmayan ölüm ise doğal ölümün tam tersi unsurları barındıran bir ölüm şeklidir. Doğal olmayan ölümden birey şiddete maruz kalma, kaza geçirme, hastalık sonucu vb. nedenlerle hayatın olağan akışının dışında meydana gelen sebeplere bağlı olarak yaşamını yitirir. Bu sebeplerin varlığı ve bunların sonucunda ölümünün gerçekleşmesi ise bu ölüm şeklinin doğal olmayan ölüm olarak nitelendirilmesinin en temel sebebidir (Akalin, 2006: 19). Doğal ölümden bireyin ölmesi konusunda bir tarihsel beklenti söz konusu değildir. Diğer bir ifade ile doğal olmayan ölüm beklenmedik bir zamanda gerçekleşir. Ölümün beklenmesi hususu ise yaşla doğrudan alakalı olan bir durumdur ki ülkelerin ortalama yaşam süreleri incelendiği zaman bireyler açısından ölümün beklenmesi gereken ortalama bir yaş sınırı belirlemek mümkündür. Doğal olmayan ölümler doğal ölümlere göre toplumsal açıdan da daha fazla tepki gören ölüm türüdür. Nitekim genel anlamda genç bireylerin doğal olmayan sebeplerle yaşamlarını yitirmesi toplum tarafından daha üzüntü verici bir olay olarak algılanmaktadır. Toplumsal tepkilerin doğal olmayan ölümlerde ve özellikle gençlerin yaşamlarını yitirmesinde daha fazla olması hususunu ölünün arkasından söylenen sözlerde de görmek mümkündür. Bu bağlamda kültürel bir söylem şeklinin geliştiğinden de söz edilebilir ki Anadolu'nun hemen her yerinde doğal olmayan ölümler sonucunda genç yaşta ölenlerin ardından benzer şeylerin söylenmesi bu hususu doğrular niteliktedir. Genç yaşta ölenlerin ardından "Daha hayatının baharında...", "Çok şey yapacaktı.", "Evlenip çoluk çocuk

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

sahibi olacaktır.” gibi sözler sarf edilmesi toplumun genç insanlardan beklentileri ve beklenti nedeniyle ölüme karşı tepkilerinin en büyük göstergesidir. Ancak yaşlı insanların ölümleri doğal olmayan nedenlere bağlı olsa bile, genç insanların ölümleri kadar tepkiyle karşılamamaktadır. Bu bağlamda yaşlıların hastalık sonucu ölmelerinin ardından kendileri için “Huzura kavuştu.”, “Kurtuldu.” gibi ifadelerin kullanması yaşlı insanlar için ölümün bir kurtuluş olarak nitelendirildiğinin de göstergesidir.

2. ÖLÜM OLGUSU VE DİNÎ YAŞANTIYA YANSIMALARI

2.1.Ölüme Dair Korkuların Dinî Yaşantıyı Etkilemesi

İnsanların belirli bir dine bağlı olması ve bu dini yapı içinde ölüm temasının işlenmesi durumunda günlük yaşantılarındaki tavır ve davranışları ile birlikte dine dair yaklaşımları da değişmektedir. Bu husus mensubu oldukları dinin ölümü algılayış ve anlatış biçimi ile de doğrudan alakalıdır. Nitekim ölümü bir son olarak gören dini yapı içinde herhangi bir öte aleme ulaşma düşüncesi olmayan bireyler daha serbest davranışlar sergileyebilecektir. Ancak ölümü yeni bir yaşamın başlangıcı olarak değerlendiren dinlere mensup olan bireyler hayatı daha kurallı, daha nizami yaşayacaklardır. Yapılan araştırmalar ölüm düşüncesinin ve ölüme dair korku hissinin dini yaşamı etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ancak İslam dinine göre dinin temel kaynağı ölüm korkusu değil, dinin kurallarının belirleyicisi olan Allah'tır. Bu bağlamda ölüm ve ölüme dair hissedilen endişe ve korku durumunun dini inancın güçlenmesi ve ibadetlerin yerli yerinde yapılması konusunda motivasyon kaynaklarından biri olarak değerlendirilmesi yanlış bir tavır olmayacaktır (Aydın, 1976: 35). Ölüm kavramının varlığı veya bu kavrama dair bilincin tek başına etkisinden ziyade ölüm sonrasındaki yaşantı ve bu yaşantının şekline etki eden hususların varlığının birey yaşantısı üzerinde daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ölümün sonrasında belirlenen yaşantı biçimi ve bu yaşantıdan önce de bireyin şu anki dünyada yaptıklarının hesabını vereceği inancı birey davranışlarının temel belirleyicisidir. Nitekim birey bu dünyada yaptıklarıyla öte alemde ya ceza alacağı ya da ödüllendirildiği düşüncesini taşıdığı müddetçe bu dünyada daha temkinli hareket edecektir. Bu bağlamda ölüme dair hissedilen korku durumunun hem dini inancı olumlu yönde etkilediği hem de bireyin yaşantısına çekidüzen verme noktasında etkili olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü ölümü düşünen insanın bir öte alem inancı ve bu aleme dair de bir düşünce ihtiyacı gündeme gelmektedir.

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

Esasında insanların yaşamları incelendiği zaman yaşamları boyunca meydana gelen her olayın insanın düşünce sistematığında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu etki insanın inanç ve değerler oluşturması hususunda da varlığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insanın yaşamının başından itibaren maruz kalacağı ölüm olayı yine yaşama dair tüm olayları şekillendirmesi açısından önemlidir. Ayrıca ölüm bireyin bir yaratıcı inancı oluşturması konusunda da etkili bir unsurdur. Nitekim bir olayın ortaya çıkması için belirli bir sebebin var olması gerekliliği bireyde ölümün sebebi olarak ölümü yaratan bir gücün/yaratıcının olması gerekliliği düşüncesini doğurmaktadır. Bu husus Kur'anı Kerim'de de Mülk suresi 2. ayette “Hanginizin daha iyi amel ettiğini tespit etmek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur.” ifadeleriyle Allah'ın varlığının ve ölümü yaratanın da Allah olduğunun tasdiki mahiyetinde ele alınmaktadır (Şentürk, 1983: 306).

Ölüm veya ölüm korkusunun dini yaşantıya olan etkisi insanların yaşlarıyla da paralellik göstermektedir. Yapılan araştırmalarda, insanların hayatın olağan akışı içinde yaşlarının ilerlemesi ve yaşlanmaları sonucunda ölüm korkusuna daha fazla kapıldıkları, bu nedenle dini yaşantıya daha fazla yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır (Karaca, 2000: 245). Bu sonuç, genç yaşlarda dini konularla çok fazla ilgilenmeyen insanlar için de aynı şekildedir. Diğer bir ifade ile bu insanlar bile hayata dair zevklerinin sona ermeye başladığı ve ölüm gerçeğini daha fazla hissettikleri yaşlılık dönemlerinde dini değerlere ve hayatlarında dini unsurları barındırmaya daha fazla önem vermektedirler (Hökelekli, 1993: 288). Burada ölüm korkusu olarak değerlendirilen hususun olumsuz bir durum olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bu husus bireyin başına gelecek olan durumdan sakınması veya tedbir alması sonucunu doğurduğu için olumlu etkilerinden de bahsetmek mümkündür. Nitekim bireyler düşmekten korktukları için bu riskin olduğu yerlere yaklaşmaz, kazada zarar görmekten korktukları için çok hızlı gitmez vb. önlemlerle yaşamlarında sorun çıkaracak unsurlara karşı tedbir alırlar. Ölüme dair alınan tedbir ise ölümü engellemek için değil bir sonraki hayata ve buradaki ödül – ceza kavramına daha iyi hazırlanma amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda insanlarda bulunan Allah korkusunun ölüm korkusu ile paralellik gösterdiğini de söylemek mümkündür. Nitekim ölümün gerçekleşmesinin ardından meydana gelecek olan ceza veya mükafat konusunda karar verme yetkisi Allah'ındır. Birey de kendini cezalandırma veya mükafatlandırma hakkına sahip olan yaratıcıdan korkar. Bu hususta Kur'an – ı Kerim'de insanda bulunan Allah korkusunun yanında her zaman bir ümidin var olması, Allah'ın rahmetinin her zaman akılda kalması tavsiyeleri yer almaktadır. Yine İslam dini bünyesinde ahiret yaşantısındaki cezalardan bahsedilirken bu yaşantı içindeki insana hoş gelen

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

unsurlardan da bahsedildiği görülmektedir. Bu yaklaşım şekli insanların yalnızca cezalandırma yoluyla veya cezadan korktukları için yaşamlarını dikkat etmeleri değil bunun yanı sıra olumlu davranışlardaki mükafatı da dikkate alarak yaşamlarını uygun bir şekilde sürdürmelerini sağlamaya çalışma amacıyla ortaya konulmuştur (Karaca, 2000: 248-249).

2.2.Dinî Yaşantının Ölüm Korkusu Üzerindeki Etkileri

Ölüm ve din arasındaki bağlantılar incelendiğinde en önemli unsurlardan biri olarak ahiret inancı hususu göze çarpmaktadır. Bu noktada direkt olarak tek etkenin ödül – ceza olmadığını belirtmekte de fayda vardır. Ahiret inancına dair verilen bilgiler incelendiğinde ölümsüzlük unsurunun da önemli bir yeri olduğunu görmek mümkündür (Karaca, 2000: 250). Ölümün bedensel anlamda bir son buluş olması ancak ruhun varlığını sürdürmesi hususu insanlığın ilk dönemlerinden beri ortaya çıkan bütün dinlerin ortak söylemleri arasındadır. Bu da insanların bir yok oluş kaygısı taşımasının önüne geçen en önemli unsurlardan biridir. Bu da insanlar için ölümü bir geçiş aşaması olarak değerlendirme ve bu şekilde ölüme dair kaygılardan korunma yolunu açmıştır (Köknel, 1998: 126).

Dini değerleri dikkate alarak yaşamının ölüme dair duyulan korkunun hafiflemesine sebep olduğunu öne süren ve bu konuyu ispat etmeye çalışan araştırmalar olduğunu görmek mümkündür. Yapılan araştırmalar sonucunda çeşitli verilere ulaşılmıştır ki bu verilerde insanların öncelikle psikolojik olarak ölüm olgusunu kabul etmekte zorlandıkları sonucu üzerinde durulmaktadır. Nitekim ölüm, dinlerin de kabul ettiği bir gerçek olarak bedensel bir yok oluş veya canlı olarak süren yaşamın sona ermesi anlamına geldiği için insanlar ümitlerini veya hatıralarını kaybetme kaygısı taşımaktadırlar. Din olgusu ise insanlara bir gelecek yaşamı, öte dünya hayatı vaat ederek bu kaygıyı hafifletmektedir. İnsan ise bu noktada Yaradan olarak kabul ettiği varlığa manevi anlamda sığınarak ölümü kabul etmektedir. Bu sığınma ile ölüm olgusu fani yaşamdan ölümsüzlüğe geçişi sağlayan bir evre olarak kabul edilip ölüm korkusu hafifletilmektedir (Aydın, 1983: 223-224).

Yapılan farklı araştırmalarda insanların ölümün arkasında bulunan gücü bilmeleri nedeniyle ne ölümden ne de ölüme sebep olacak unsurlardan çok fazla korkmadıkları ortaya konulmuştur (Özcan, 1985: 204-205). Ayrıca insanların içsel olarak güdüledikleri yaşamı koruma durumu ve ölümün bu güdünün aksi bir durumu ortaya çıkarması hususu da inanç ile aşılmaktadır. Nitekim

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

inanılan insanlar ölümün bir son olmadığı ve başka bir var oluş sahasının da olduğu din kavramı ile insanlara aktarılmaktadır (Ulusoy, 1970: 19, 48).

3. ÖLÜMÜN SOSYOLOJİK AÇIDAN ETKİLERİ

3.1. Ölümün Aile Bağları ve Toplumsal İlişkiler Konusundaki Etkileri

Toplumun en küçük yapı taşı olarak adlandırılan aile unsuru pek çok açıdan birbirine bağlı insanların meydana getirdiği bir yapıdır. Bu bağlamda aile incelendiğinde aile bireylerinin birbirlerine öncelikle biyolojik bir bağ ile bağlı olduğu görülür. Ancak biyolojik olarak bağları olmayan insanların da aile olması mümkündür ki burada da diğer bağlayıcı unsurlar devreye girer. Bu unsurları hukuki, psikolojik, ahlaki, iktisadi, manevi vb. unsurlar olarak örneklendirmemiz mümkündür. Belirtilen bağlılık unsurları açısından aile düşünüldüğü zaman aile bireyleri arasında hem maddi hem de manevi anlamda bağlar bulunduğu görülmektedir. Aile konusunda yapılan tanımlamalarda da bu unsurlara vurgu yapıldığını görmek mümkündür. Yapılan tanımlamalar incelendiğinde öncelikli olarak ailenin bütün insan toplumlarında her zaman mevcut bulunduğu üzerinde durulduğu görülür. Bunun yanı sıra insanın köklü ve kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayandığı hususu da vurgulanan noktalar arasındadır. Ancak benzerlikler ile beraber aile yapısının neredeyse bütün toplumlar arasında farklılık gösterdiği esası üzerinde de durulur (Dönmezer, 1999: 194- 95).

Bireyin bu denli dahil olduğu ve her anlamda bağlantılı olduğu aile yapısının bireyin hayatının merkezini teşkil etmesi de söz konusudur. Bu bağlamda aile bireyin hayatına dair pek çok unsur üzerinde etkili olmakla beraber dini yaşantısı üzerinde de belirleyici bir rol oynar. Birey için aile bir mekânı da ifade eder. Hayata dair her önemli günün veya olayın gerçekleştiği aile yapısı içinde ölüm olgusuna dair de merasimler yapılır (Akdoğan, 2004: 234).

Aile içinde ölüm unsurunun sosyolojik etkisi öncelikli olarak bedensel yaşamın son bulması ile kendisini gösterir. Nitekim ölüm sonrasında her şeyiyle birbirine bağlı aile bireylerinden birinin bu bağı son bulmaktadır (Wach, 1990: 75). Bu unsur bütün aileler için geçerli olmakla beraber toplumsal ilişki bakımından aile yapısı ele alındığında farklılıklar olduğu görülmektedir. Ölümün gerçekleşmesinin ardından başlayan farklılaşmalar öncelikle cenaze merasimi ile kendisini gösterir. Toplumdan topluma ve bazen aynı toplum içinde bile farklılaşan cenaze merasimleri genel anlamda ölümün toplumsal birliktelik sağladığı alanlardan biridir. Cenaze merasiminde

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

insanlar bir araya gelerek ölen bireye karşı son görevleri olarak adlandırdıkları yapıyı ortaya koymaya çalışırlar. Cenazenin görülmesinin ardından ise belirli periyotlarda ölü için uygulamalar yapıldığını bazı toplumlarda görmek mümkündür. Bu noktada yakınları ile bir araya gelen aile bireyleri hem sosyal ilişkilerde hem de kendi içindeki ilişkilerde olumlu yönde bir ivme kazanmaktadır. Bunun yanı sıra ve ölen kişinin biraz mirası konusunda yapılan görüşmeler veya mirasın belirli yerleri tahsis edilmesi hususundaki uygulamalarda toplumsal anlamda etkileşimin temel noktalarındandır.

3.2.Yas Tutma (Matem) Uygulaması ve Sosyolojik Yansımaları

Yas tutma veya matem yaşama olarak adlandırılan uygulamanın toplum içindeki yeri genel olarak değer verilen veya önemli görülen insanların, aile – akraba içindeki yakın kişilerin ölümünden duyulan üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etme şekliyle ortaya çıkmaktadır (Akalin, 2006: 23).

Yas uygulamasının İslam dini içinde de önemli bir yeri vardır ki; İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed ölen insanların ardından yas tutulmasını olumlu karşıladığına dair görüşlerini beyan etmiştir. Ancak yine dini yapı içinde yas uygulamasında da belirli kıstaslar olduğunu görmek mümkündür. Bu uygulamalardan en basiti kadınların yas veya matem tutulduğu zaman süslenme, makyaj yapma, saçlarını yaptıрма, canlı renkler barındıran kıyafetler giymeyi terk etmesi olarak karşımıza çıkar. Bu konulardaki hassasiyetlerin temel noktası ölen kişinin ardından üzüntü duyulduğunun belli edilmesi ile birlikte dünyevi güzelliklerin ölümün hatırlanması ile bir süre terk edilmesidir (Karaman, 1996: 10).

Ölümle ilgili tarih boyunca ortaya çıkmış en eski uygulamalardan olan yas tutma, ölen kişinin yakınları ile ilişkisinin kesilmesi nedeniyle hayatta kalan insanlarda ortaya çıkan psikolojik ve fizyolojik bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Bu konuda kaynaklar ölüme karşı normal olarak değerlendirilen yas tepkisini üç aşamada değerlendirir. Başlangıç, orta ve normal duruma dönme olarak aşamalara ayrılan yas tutmanın başlangıcında, ölümle başlayan ve genellikle 3 veya 6 hafta süren bir dönem konu edilir. Bu süreçte yakınıni kaybeden kişilerin şok etkisi yaşaması ve ölümü kabullenmemesi durumları söz konusudur. Dönem içinde ölüm nedeniyle şok içinde olan insanların zaman zaman şiddetli bir şekilde ağlama nöbetleri geçirmeleri normaldir. Orta sahada; ölen kişinin olmamasına rağmen hayatın devam ettiği gerçeğinin anlaşılması söz konusudur. Genel manada bakıldığında bir yıl kadar süren bu aşamada gerçekleşen olaylar ölen kişinin

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

yakınlık durumuna ve ölüm şekline göre değişiklik gösterir. Özellikle normal dışı ölümlerde orta safhada gösterilen tepkilerin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Normal duruma dönme olarak adlandırılan son safhada ise kaybetme duygusunun azaldığı görülür ve yas tutan insanlar diğer insanlarla normal ilişkilerle dönmeye başlar ki bu süreç genellikle ölümden 2 yıl sonra başlar (Yıldız, 2006: 43 – 44).

Yas tutma, aşamalar halinde ele alındığında bireylerin yakınlarını kaybetmeleri sonucunda geçici bir süreliğine de olsa toplumdaki soyutlanma veya ilişkileri zayıflatma şeklinde bir karşılık bulunmaktadır. Bu husus ilişkiler anlamında zedeleyici gözükse de, yakın olarak tabir edilen diğer sosyal çevre unsurları, yakınları ölen kişilere gösterdikleri hassasiyetle bu açığı telafi edebilmekte ve zaman zaman daha sıkı ilişkiler doğmasını sağlayabilmektedirler.

3.3. Baş Sağlığı Uygulaması ve Sosyolojik Etkileri

Baş sağlığı dileme veya taziye olarak adlandırılan uygulamanın amacı kelime anlamıyla aynı mahiyettedir. Nitekim lügati manada sabretmeye teşvik etmek anlamına gelen “taziye” kavramının uygulamasında da yakınları ölen insanlara sabır dileklerinde bulunulur. Taziye hususunda da bir süre sınırı vardır. Bu süre aynı yerleşim yerinde olanlar için üç gün ile sınırlıdır. Üçüncü günden sonra taziye ziyaretinde bulunmak acıların tazelenmesini sağlayacağı düşüncesiyle uygun görülmemektedir (Karaman, 1996: 10).

Taziye ziyaretlerinin en önemli hususlarından biri ölen kişi sağlığında nasıl bir yapıda olursa olsun hakkın iyi şeylerin konuşulmasıdır. Taziyenin toplumsal açıdan yakınlaşma sağladığı da bilinmektedir. Nitekim bu ziyaretlerin sürdüğü dönemde ve ziyaretler bittikten birkaç gün sonrasında komşu, akraba vb. yakın insanlar taziye evine yemek götürürler. Yine bu evin günlük işleri de başkaları tarafından yapılır (Nezihe, 1994). Bu da yoğun bir toplumsal dayanışma ortamının oluşmasını sağlamakla birlikte insanların ölüm gerçeğiyle tekrar yüzleşmesini sağlar.

SONUÇ

Ölüm tarihsel süreçte her an varlığını sürdüren ve çeşitli anlamlar yüklenen bir kavramdır. Ölüme yüklenen anlamlar ve bu anlamların çağrışımları incelendiğinde ölümün korkulan, stres kaynağı olan vb. bir anlamsal içeriğinin olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi bireylerin ölümü bir yok oluş gibi görmeleridir ki bu hususta din kavramı devreye girmektedir.

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

İnsanlara ölümün bir son olmadığını aktaran dinler bu konuda bir rahatlama sağlamakta ve insanların ölüm ile geçecekleri öte alemde ebedi bir yaşam sürecekleri inancıyla mevcut stres seviyesini azaltmaktadır. Yine dinler açısından ele alındığında ölüm ve sonrasında bireysel ve toplumsal hayatta düzenleme aracı olarak değerlendirilebileceğini söylemek de mümkündür. Nitekim ölüm sonrasındaki yaşamda bir değerlendirme olacağı inancı ve bu değerlendirmede de bireyin mevcut yaşamındaki davranış, uygulamalarının baz alınacağı görüşü insanların davranışlarında belirleyici rol üstlenmektedir. Bu açıdan dinlerin koyduğu kurallara uyulmasının ölüm sonrasındaki yaşamda mükafatla karşılanacağı inancının doğrudan etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Dinî çerçeve içerisinde ölüm algısı, dinî yaşamın, dinî ritüellerin ve temel paradigmalardan şekillenmesinde sarsıcı bir etki alanı yaratmaktadır. Bu husus bireylerin ölümün varlığı nedeniyle, toplumda dinî tavırları hayatlarına daha fazla dahil etmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar bireylerin yaşlarıyla paralel bir şekilde dinî yaşantıya yöneldiklerini göstermektedir ki bu da ölüm sonrasındaki mükâfatın birey yaşantısında bir şekilde ortaya çıktığını ve yaşamı etkilediğini göstermektedir.

Ölüm her ne kadar olumsuz bir durum gibi algılsa da kişi ve toplum üzerinde olumlu birtakım etkileri olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak bu hususta öncelikli olarak ölümün hatırlanması gerekliliği üzerinde durmakta fayda vardır. Nitekim ölümün hiçbir şekilde hatırlanmadığı durumda kişi kendi yaşamına dair herhangi bir denetim yapma yoluna gitmeyecektir. Bununla birlikte yaptığı faaliyetlerin sonucunda öldükten sonra herhangi bir yaptırıma maruz kalmayacağını bilmesi veya bu yönde bir inanışa sahip olması kişinin kendi yaşantısına yön vermesini engelleyici bir durumdur. Bu durumun topluma yansması ise kaos ortamının oluşmasına meydan verecektir. Nitekim öz denetimsiz bireylerden oluşan bir toplumda huzur ve sükuna dair bir beklenti içine girmek yanlış olacaktır. Bununla birlikte ölümün bireysel ve toplumsal anlamda fayda olarak nitelendirilebilecek yönleri de vardır. Öncelikli olarak kişilerin öz denetim mekanizmaları oluşturmaları ve buna göre hareket etmelerini sağlayan bir yapı olması nedeniyle ölüm kişi için belirli ahlaki kuralların dışına çıkmama açısından oldukça fayda sağlamaktadır. Nitekim kişi içinde bulunan ahiret inancı nedeniyle yaptığı iyilikleri, yardımlaşma faaliyetlerini ve benzeri hususların insanlara yönelmesinden kaynaklı olarak ahirette bunun mükafatını alacağına dair düşüncelerle daha insancıl, daha sevecen ve daha uyumlu bir yaşam sürmeye gayret gösterecektir.

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

Ölümün somut şekilde toplumsal alandaki yansıması ise bireylerin yine kendi yaşamlarını düzenlemeleri sonucunda bireylerden oluşan toplumlarda daha ılımlı bir yapının hâkim olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Ancak burada şu hususu belirtmekte fayda vardır ki kişilerde bulunan ölüm korkusu ölümün her an yaşanabileceği, risk oranının yüksek olduğu toplumlarda düzen anlamında bir tedirginliğin hâkim olması ve kişilerin bu nedenle içinde buldukları topluma dair aidiyet duygusu besleyememelerine sebep olacaktır. Her ne kadar kültürel ve reel anlamında toplumla iç içe geçmiş ve toplumun bir parçası olmuş ölüm kavramından bahsedilse de toplumsal yapı bu riskleri gözardı edememektedir. Buna ek olarak ölümün toplum açısından ele alınabilecek bir diğer etkisi ise değindiğimiz gibi kültürel yapıda ölüm ve ölüm sonrası ritüellerin toplumu birbirine bağlayıcı, kenetleyici bir rol oynamasıdır. Kişiler ölümün ardından taziye ziyaretleri yaparak, bir araya gelindiğinde ölüyü yad ederek, birbirlerine dua ederek, cenaze töreni, cenaze namazı gibi uygulamalarda bir araya gelerek toplumsal anlamda bütünlüğün dağılmasını önleyici bir etki içine girmektedirler.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, A. (1992).*Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Akalın, A.E. (2006).*Ölümün ve Ölmenin Sosyolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akdoğan, A. (2004).*Sosyal Değişme ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları
- Aydın, H. (1976).*Muhasibinin Tasavvuf Felsefesi*. Ankara: Pars Matbaacılık
- Aydın, M. (1983).*Al-Gazali's Idea of Death and His Classification of Men in the World to Come*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Aydın, M. (1990).*Din Felsefesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1994).*İnsan ve Davranışı*. 5. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çileli, M. (1995). *Ölüm*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Dilaveroğlu, M. E.(1965).*Dürretü'l- Fâhire Fi Beyâni Ahkâmi'l-Cenaze ve Seferi'l-Ahire*. (y. y): Nurettin Uygun Matbaası.
- Geçtan, E. (1994), *Varoluş ve Psikiyatri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (2000).*İslam İnançları Sözlüğü*.3.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hick, J. (1990).*Değişen Ölüm Sosyolojisi*, (Çeviren: Turan Koç), Kayseri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Ölüm Olgusu ve Ölümün Sosyolojik Etkileri

Hökelekli, H. (1991).*Ölümlle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4(4).

Hökelekli, H. (1991).*Ölüm ve Ötesi Psikolojisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3(3).

Hökelekli, H. (1993).*Din Psikolojisi*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

İbn – i Sina, (1959),*Ölüm Korkusundan Kurtuluş Risalesi*, (Çev. M. Hazmi Tura), İstanbul.

Karaca, F. (2000).*Ölüm Psikolojisi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Karaca, F. (1997), *Psikolojik Açıdan Ölüm ve Dinî İnanç İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaman, H. (1996).*İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koç, M. (2002). Ölüm psikolojisi–I. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8, 117-146.

Koç, M. (2002). Ölüm psikolojisi–II. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9, 337-362.

Köknel, Ö. (1998).*Korkular, Takıntılar, Saplantılar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Lehr, U. (1994).*Yaşlanmanın Psikolojisi*, (*Psychologie des Alterns*), (Çev. Neylan Eryar), İstanbul: Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı.

Özcan, M. T. (1985).*Ruhi Bunalımlar ve İslam Ruhiyatı*. Ankara: Güven Matbaası.

Seyyar, A. (2004).*Davranış Bilimleri Terimleri*, İstanbul.

Şentürk, H. (1983).*Ölüm Gerçeği ve Allah İnancı*. İzmir: 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Timuçin, A. (2002).*Felsefe Sözlüğü* (4. Baskı), İstanbul: Bulut Yayınları.

Ulusoy, T. (1970).*Din Psikolojisi*. İstanbul: Hisar Yayınevi.

Ünlü, S., (1993), *Psikoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Wach, J. (1990).*Din Sosyolojisi*. (Çeviren: Ünver Günay), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Yakıt, İ. (1993).*Batı Düşüncesi ve Mevlâna*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yıldız, M. (2006). Ölüm Kaygısı ve Dindarlık. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.